

Mișcarea culturală dobrogeană, de care nu se poate separa apariția monumentelor comemorative, atât ale anului 1877, cele dedicate unor personalități cultural-istorice, cât și cele glorificând eroii războiului din 1916–1918, apare foarte strins legată, cel puțin la începuturile ei, de constituirea unor societăți cultural-artistice locale¹. Ele vor avea în componență sau vor fi sprijinite, la sfârșitul secolului trecut, ca și în primele decenii ale veacului nostru, de oameni pasionați ai dezvoltării vieții culturale din această zonă a țării: Remus Oprescu, Ioan D. Nenițescu, Ion Adam, Petru Vulcan, Ion Bănescu, Alexandru Gherghel, Dimitrie Anghel, Grigore Tocilescu, Ion Borcea, Vasile Pârvan, Marius Bunesco, I. L. Caragiale, Nicolae Iorga, Tudor Vianu, Victor Eftimiu, Gala Galaction, Simion Mehedinți, Leca Morariu și numeroși alții.

Cercurile culturale vor avea obiective precise, precum înființarea unor biblioteci, susținerea de conferințe, înființarea unor școli pentru adulți, editarea de organe literare, cultivarea artelor frumoase². Activitatea lor, din ce în ce mai complexă, va cuprinde și programe proprii, diferențiate, orientate, între altele, de pildă către alcătuirea unor comitete pentru ridicarea unor monumente. Prima grupare de acest fel a fost Cercul literar Ovidiu. Apariția acestuia este legată direct de primul act de cultură în Dobrogea, constituirea, la începutul anului 1883³, a comitetului „Pro Ovidiu”, care și-a propus ridicarea **statuiei marelui poet latin** exilat pe aceste meleaguri. Comitetul, condus de primul prefect de administrație românească al Constanței — Remus Oprescu⁴, a comandat statuia sculptorului italian Ettore Ferrari (1849–1930). Personalitate importantă pe plan artistic și social, tovarăș cu Garibaldi și Mazzini, Ettore Ferrari, care pe atunci era deputat în parlamentul Italiei, devenise cunoscut prin statuile lui Lincoln de la New York, Giordano Bruno de la Roma, Garibaldi la Pisa, iar la noi în țară prin aceea a lui Ion Eliade Rădulescu⁵ din București. Lucrarea, care trebuia să fie terminată, conform comenzii, în 1883, propunea ca temă pe Ovidiu citind versuri geților, în compoziție de grup, sau singur. Așa cum știm, artistul nu a respectat nici una dintre aceste propuneri. Prefectul Remus Oprescu s-a deplasat pentru statuie de câteva ori în Italia, venind în relații cu personalități oficiale și mari oameni de cultură; a stabilit legături cu orașul Sulmona⁶ (unde Ovidiu se născuse), oraș care l-a proclamat cetățean de onoare al său. Fără să-și arate vreodată fapta, entuziastul prefect a achitat din banii proprii două treimi din costul statuii⁷. Dar dezvelirea ei avea să aibă loc abia peste câțiva ani, căci, expediată în 1884 din Italia, lucrarea a rămas pînă în 1887 la Cernavoda, după cum aflăm din relatările

făcute de către Doctorul Carol Schuchardt⁸. În luna septembrie a anului 1886 se iau măsuri de construire a soclului, iar la 18 august 1887 a avut loc festivitatea dezvelirii statuii. La solemnitate, prefectul Remus Oprescu și-a încheiat discursul precizînd că ... „statuia s-a ridicat prin voința și contribuția populației întregului oraș”⁹.

Statuia poetului Ovidiu a fost amplasată în Piața Independenței, pe latura cuprinsă între actualele străzi Muzeelor și Nicolae Titulescu, orientată cu fața către b-dul Tomis. Fotografii de epocă, documente de arhivă, ca și informații orale duc către concluzia că statuia a suferit, între anii 1913–1944, mai multe reamplasări față de locul inițial. Prima mutare, din 1913, cu zece-cincisprezece metri mai spre dreapta, a fost determinată, desigur, de apariția noii străzi spre moscheea construită în 1910; statuia și-a păstrat însă poziția inițială. Faptul este atestat de prezența lui Frederic Storek la Constanța, chemat de municipalitate în vederea consultării sale privind „mutarea din loc a statuii lui Ovidiu”¹⁰.

În timpul primului război mondial, în 1916, la 22 octombrie statuia își părăsește din nou soclul, fiind reamplasată după câteva luni¹¹. După ce în 1921 se terminase construcția noului local al primăriei, (după planurile arhitectului Victor Stephănescu), situat în aceeași piață, se impunea reamplasarea monumentului în fața instituției nou create. La 13 septembrie 1922 lucrarea de reamplasare era terminată; pentru aceasta se păstrează numeroase documente¹² privind aprobarea sumelor aferente, a ofertelor, precum și comenzi, referate, propuneri de meșteri executanți, contracte, procese verbale de recepție etc.¹³. Alte mărturii¹⁴ conservă date legate de lucrările pentru „împrejmuirea și decorațiunea spațiului din jurul statuii lui Ovidiu... 12 stâlpi susținuți de lanțuri (...) și jardiniere”¹⁵. Toată această încărcătură „decorativă” greoaie și inutilă va fi demontată în 1931, statuia poetului Ovidiu rămînînd într-o ipostază simplă și severă, așa cum se află și astăzi. Ea va mai părăsi soclul, spre sfârșitul celui de-al doilea război mondial, cînd va fi adăpostită în beciul primăriei spre a o feri de bombardamentele germane, și va fi reamplasată imediat după Eliberare, în 1944.

Deși sistemul încredințării ridicării monumentelor și edificării construcțiilor mai importante unor sculptori și arhitecți străini era obișnuit în țară, totuși monumentele ce se vor amplasa în Dobrogea, după inaugurarea statuii lui Ovidiu, vor aparține, în exclusivitate, unor sculptori români.

Un deceniu mai tîrziu, după dezvelirea statuii lui Ovidiu, în reședința celui alt județ al Dobrogei, la Tulcea, o altă

¹ C. Dimitriu Codru, *Evoluția culturală prin teatru și societăți culturale în vechea Dobrogea*, în ziarul „Marea Noastră”, Constanța, 25 decembrie 1932, p. 2.

² În revista „Ovidiu”, Constanța, an I, nr. 2, 1 nov. 1918, p. 9.

³ În ziarul „Farul”, Constanța, 28 ianuarie 1883, p. 2.

⁴ Remus Oprescu (1884–1908), intelectual erudit, doctor în drept.

⁵ Anatolie Teodosiu, *Lucrări de Ettore Ferrari în R.P.R.*, în revista „Culegere de studii muzeale”, București, 1959–1960, p. 66.

⁶ Sulmona este și astăzi oraș înfrățit cu municipiul Constanța.

⁷ Din istoricul statuii lui Ovidiu, în ziarul „Dobrogea Jună”, Constanța, 1 ianuarie 1939, p. 2.

⁸ Doctor Carol Schuchardt, *O călătorie de Crăciun în Dobrogea în 1844*, în revista „Analele Dobrogei”, Constanța, an VII, 1926, p. 77.

⁹ Serviciul Arhivelor Statului Dobrogea, fond Primăria Municipiului Constanța, dosar nr. 3/1886, fila 160.

¹⁰ Idem, dosar nr. 56/1925, fila 15.

¹¹ Constantin Sarry, *Bietul Ovidiu*, în ziarul „Dobrogea Jună”, Constanța, 9 decembrie 1918, p. 2.

¹² Serviciul Arhivelor Statului Dobrogea, fond Primăria Municipiului Constanța, dosar nr. 11/1922, fila 39.

¹³ Idem, dosar nr. 34/1922 filele 32, 34, 39, 60, 62, 78, 94.

¹⁴ Idem, dosar nr. 55/1925, filele 49, 52, 61, 63, 72.

¹⁵ Idem, dosar nr. 54/1931, filele 13, 20.

Ettore Ferrari, Statuia poetului Ovidiu în prima amplasare în Piața Independenței (1887—1913)

Soțul statuii lui Ovidiu în timpul primului război mondial.

personalitate numită în funcția de prefect, poetul Ioan D. Nenițescu (1854—1902) va declanșa o acțiune similară celei inițiate de Remus Opreanu la Constanța. El va susține acțiunea Ligii pentru propășirea Dobrogei, fondată în 1896, care înscrisesse în programul său, printre alte realizări și „*ridicarea Monumentului comemorativ al reanexării Dobrogei*”¹⁶. În vederea înfăptuirii acestui deziderat, care nu putea fi susținut material numai de bugetul primăriei, s-au organizat serbări pentru strângerea fondurilor, s-au lansat liste de subscripție. Dealtfel, ideea comemorării evenimentului istoric înfăptuit în 1877 îi preocupase pe localnici îndată după acest impor-

tant act istoric căci piatra fundamentală a **monumentului** fusese pusă, în octombrie 1879, de către Mihail Kogălniceanu¹⁷, pe stînca ce străjuia Dunărea, numită atunci „Hora Tepe” adică **Colniul Hora**, la marginea cea mai nordică a Dobrogei. La acea grandioasă și emoționantă solemnitate, generalul doctor Carol Davila și-a depus, la temelia monumentului, în semn de suprem omagiu, decorațiile sale. Conceput și executat parțial de către sculptorul Giorgio Vasilescu (1864—1898)¹⁸, monumentul va fi terminat în 1899, din cauza morții premature a autorului, de către sculptorul Constantin Bălăcescu (1865—1913), care a respectat concepția și planurile primului proiectant. Monumentul Independenței, executat parțial în ateliere italiene, la Milano și Veneția, și a cărui dezvelire a avut loc la 2 mai 1904, a fost ridicat, așa cum vorbește inscripția, de „... *cetățenii orașului Tulcea în 1899, ca simbol al eroismului și vitejiei poporului român în lupta pentru eliberarea de sub jugul otoman și independența țării*”. Obeliscul prismatic din granit roșu, înalt de 22 metri, purta, pe cele două suporturi laterale, în dreapta statuia în bronz a dorobanțului, de 5 metri, iar în stînga imaginea unui vultur. Înconjurat de 12 piloni din granit roșu, uniți printr-un lanț de fier, monumentul străjuia, ca și astăzi, de pe colina cea mai înaltă a Tulcei, deopotrivă orașul, Dunărea și depărtările.

În perioada definitivării monumentului Independenței, sculptorul Constantin Bălăcescu a executat, în Italia, paralel, între 1899—1901, și **monumentul lui Mircea cel Bătrîn**¹⁹, comandat de urbea tulceană și dezvelit în aprilie 1903²⁰. În primul război mondial, odată cu distrugerea statuii dorobanțului de pe monumentul Independenței va dispărea și statuia lui Mircea cel Bătrîn. Aceasta din urmă a rămas cunoscută posterității doar din fotografii reproduse în presa vremii, ca și din însemnările lui Nicolae Iorga, care descria amănunțit atât monumentul Independenței cît și pe acela al domnitorului Mircea „... *ca pe un moșneag cu barba mare, cu ținuta dîrză, avînd în mînă un buzdugan*”²¹. Tot atunci a fost distrus bustul

¹⁷ Col. Ionescu M. Dobrogianu, *Dobrogea în veacul al XX-lea. Geografie, matematică, fizică, politică, economică, militară*, București, Artele grafice V. I. Socean, 1904.

¹⁸ Paul Rezeanu, *Sculptorul Giorgio Vasilescu*, în revista „Historica” I, Ed. Academiei R.S.R., București 1970, p. 177.

¹⁹ *Monumente în Dobrogea*, în ziarul „Dobrogea Jună”, Constanța, an XIII, nr. 4, 9 decembrie 1918, p. 2.

²⁰ În ziarul „Dobrogea Jună”, Constanța, an IV, nr. 87, 12 aprilie 1903, p. 2.

²¹ Nicolae Iorga, *România cum era pînă în 1918*, vol. II, Moldova și Dobrogea, București 1940, p. 303.

¹⁶ *Monumentul comemorativ de la Tulcea*, în „Centrul Dobrogei”, nr. 4, 22 ianuarie 1898, p. 3.

Statuia lui Ovidiu între 1925—1931

Statuia lui Ovidiu după 1931.

poetului I. D. Nenițescu²², amplasat în grădina publică a orașului, bust ce fusese executat, la cererea orașului Tulcea²³, de către sculptorul Oscar Spaethe și dezvelit în aprilie 1914²⁴.

Ideea ridicării la Tulcea a unei alte statui dedicate lui Mircea cel Bătrîn va persista în mintea localnicilor. Ea va fi reluată în 1938²⁵ și 1939, din inițiativa și sub conducerea istoricului Constantin C. Giurescu, care, așa cum reiese din procesul verbal, a donat suma de 100 000 lei pentru înfăptuirea acestei opere. Ea a fost însă realizată abia în 1972 de către sculptorul dobrogean Ion Jalea, când, ca urmare a reorganizării urbanistice a acestui centru, statuia ecvestră a domnitorului care se intitula „Domn al țării românești ..... pînă la Marea cea Mare” și-a aflat locul în piața centrală a orașului.

Presa timpului consemnează prezența la Constanța, în anul 1890, a sculptorului Vladimir Hegel (1879—1918), „pentru ultimele rețușuri ale bustului lui Mihail Kogălniceanu”²⁶, marele om de stat aflându-se atunci în casa sa din localitate, în

²² Brutus Cotovu, *Dobrogea în preajma războiului de neahtă*, în revista „Analele Dobrogei”, Constanța, an IX, vol. II, 1928, p. 340.

²³ În ziarul „Familia”, nr. 36, 21 sept. 1890, p. 2.

Conform informațiilor primite de la criticul de artă Ștefan Nenițescu, din București, fiul poetului Ioan D. Nenițescu, care a asistat la dezvelirea bustului.

²⁴ *Dezvelirea bustului lui I. Nenițescu*, în ziarul „Lupta”, Tulcea, an II, nr. 83, 10 noiembrie 1914, p. 3.

²⁵ Nicolae Frecea, *Statuia lui Mircea cel Mare*, în ziarul „România de la Mare”, Constanța, an V, nr. 27, 3 iunie 1938, p. 1.

²⁶ Serviciul Arhivelor Statului Tulcea, fond Prefectura județului Tulcea, dosar nr. 5/1939, fila 28.

Giorgio Vasilescu, Constantin Bălăcescu, „Monumentul Independenței” de la Tulcea.

care locuia fiul său Vasile Kogălniceanu²⁷, administrator de plasă în județul Constanța.

Comitetele și cercurile culturale dobrogene au avut în atenția lor și strângerea unor fonduri în vederea sprijinirii ridicării de statui și monumente ce urmau să fie amplasate în diferite orașe ale țării. În acest sens Arhivele Statului din Constanța conservă numeroase mărturii: În 1888 reconstituie un comitet care trimite 300 lei la București lui V. A. Urechia²⁸, redactor al „Asociațiunii statuii lui Miron Costin“, pentru înălțarea acesteia; Comitetul de inițiativă pentru ridicarea unui monument nemuritorului poet Dimitrie Bolintineanu²⁹, din București, solicită, la 2 mai 1890, primăriei Constanței sprijin pentru strângerea fondurilor, prin vânzarea broșurilor editate, cuprinzând o selecție de poezii ale acestuia; la cererea Academiei Române³⁰ se colectează, în 1905, sume pentru monumentul poetului Vasile Alecsandri; în bugetul primăriei Constanței pe anul 1905/1906 se prevăd sume ce vor fi trimise „Comitetului pentru ridicarea statuii nemuritorului voievod Alexandru Ioan Cuza la Iași“³¹; în octombrie 1911 se trimite la Craiova suma de 4 800 lei „Comitetului de acțiune pentru ridicarea unui bust lui Titu Maiorescu“³²; în 1922³³ se sprijină, prin contribuții bănești, înălțarea mausoleului eroilor primului război mondial care au luptat pe valea Putnei, edificat în comuna Soveja din același județ; între 1923—1925 „Comitetul pentru ridicarea monumentului lui Spiru Haret la București“ solicită contribuția de 100 000 lei orașului Constanța, sumă a cărei expediere apare confirmată în corespondența păstrată³⁴; rămâne fără răspuns apelul³⁵ „Cercului Gîndirea“ al comitetului său pentru ridicarea, la București, a monumentului lui Mihail Eminescu, inexplicabil, cu atât mai mult cu cît primăria municipiului trimisese, în 1887, suma de 175 lei, rezultată din spectacolul susținut de către actorul I. D. Ionescu, în acest scop³⁶, surorii poetului, — Harietta la Botoșani, unde Eminescu se afla bolnav, în îngrijirea acesteia.

În 1927 se contribuie cu suma de 5 000 lei pentru realizarea monumentului lui Gheorghe Lazăr din Avrig, ca urmare a intervenției „Cercului cultural învățătoresc Gh. Lazăr“ din Sibiu, care confirmă de altfel și primirea sumei³⁷. În 1932 președintele Senatului trimite primăriei din Constanța listele de subscripție pentru „*ridicarea unui monument marelui patriot Nicolae Filipescu*“³⁸; „Comisiunea Marei Fresce a Ateneului Român“ cere, în 1936, primăriei cumpărarea unui stoc de „*vignete ce am emis contribuind, în felul acesta, la realizarea unei opere naționale ce va fi lăsată urmașilor noștri*“³⁹. Direcțiunea administrației de stat din Ministerul de Interne al României cere la 27 iulie 1938 „*a se organiza comitele locale, serbări, conferințe ... bilete de subscripție ... pentru ridicarea unui monument marelui poet român Octavian Goga*“⁴⁰. Arhivele Statului din Constanța nu conservă mărturii asupra modului în care sculptorul Dimitrie Paciurea a obținut, în 1910, comanda pentru executarea bustului lui Ion Bănescu, unul dintre cei mai merituoși primari ai Constanței de la începutul acestui

secol⁴¹. Fără să fie în concordanță cu viziunea monumentală proprie artistului, deci subordonată, într-o oarecare măsură, cerințelor comanditarilor, bustul păstrează calitățile unei sculpturi de interior al cărei modelu îngrijit și clar trădează însușirile și priceperea sculptorului. Bustul lui Ion Bănescu, realizat din „... *dorința unui număr de cetățeni care doresc și au contribuit prin subscripție bănească a se ridica un bust fostului nostru cetățean și primar al acestui oraș*“⁴² a fost terminat în 1910, artistul expunându-l la a IX-a expoziție a „Tinerimii artistice“ din același an⁴³.

La 30 august 1911⁴⁴ se fac propuneri și se cer aprobări pentru amplasare. Au existat numeroase discuții legate de stabilirea locului; este posibil să fi existat și o oarecare nepăsare⁴⁵,

⁴¹ Ion Bănescu (1850—1909), profesor, primar al Constanței în 1900 și între 1905 și 1907. Stabilît în Dobrogea în 1879 ca revizor școlar, avînd misiunea de organizare a școlilor românești din acest ținut. A înființat Școala de învățători din Constanța, unde a funcționat ca profesor și director, a inițiat primele lucrări edilitare și de modernizare a orașului, sistematizarea cartierelor, construirea pavilionului și modernizarea plajii Mamaia, construirea băii comunale, electrificarea orașului ș.a.

⁴² Serviciul Arhivelor Statului Dobrogea, fond Primăria Municipiului Constanța, dosar nr. 64/1912, fila 1.

⁴³ V. Ravici, *A doua expozițiune de pictură și sculptură a societății „Tinerimea artistică“, mai—iunie 1910, București.*

⁴⁴ Serviciul Arhivelor Statului Dobrogea fond Primăria Municipiului Constanța, dosar nr. 67/1911, fila 239.

⁴⁵ *Bustul lui Ion Bănescu*, în ziarul „Conservatorul Constanței“, Constanța, an V, nr. 9, 29 mai 1913, p. 2.

Constantin Bălăcescu, Statuia lui Mircea cel Bătrîn din Tulcea (distrusă în primul război mondial).

²⁷ Vasile Kogălniceanu (1863—1941) cu studii de agronomie în străinătate. A luptat pentru acordarea de drepturi politice dobrogenilor. A scris lucrări despre situația regiunii, printre care: Dobrogea, drepturi politice fără libertăți 1878—1909. Ca redactor al ziarului „Românul“ a susținut prin numeroase articole împrumutarea țăranilor. A redactat ziarul „Steaua Dunării“. A fost membru fondator al „Ligii repausului duminical“, al „Ligii votului Universal“.

²⁸ Serviciul Arhivelor Statului Dobrogea, fond Primăria Municipiului Constanța, dosar nr. 27/1880, filele 10, 37.

²⁹ Idem, dosar nr. 24/1890, fila 10.

³⁰ Idem, dosar nr. 16/1905, filele 15, 18.

³¹ Idem, dosar nr. 20/1906, filele 324, 325, 327.

³² Idem, dosar nr. 16/1911, fila 134.

³³ Idem, dosar nr. 42/1922, fila 6.

³⁴ Idem, dosar nr. 54/1923, fila 76.

³⁵ Idem, dosar nr. 55/1925, filele 6, 7, 9.

³⁶ Ioan Masoff, I. D. Nenițescu, la Union București, 1965, p. 137.

³⁷ Serviciul Arhivelor Statului Dobrogea fond Primăria Municipiului Constanța dosar nr. 12/1927, filele 296—298.

³⁸ Idem, dosar nr. 51/1932, fila 23.

³⁹ Idem, dosar nr. 15/1936, fila 154.

⁴⁰ Idem, dosar nr. 21/1938, fila 212.

Ion Jalea, Monumentul lui Mircea cel Bătrîn din Tulcea.

de vreme ce și presa o semnaleză, iar dezvelirea va avea loc abia peste cinci ani, în 1916⁴⁶.

Nu avem date care să indice cum arăta bustul inițial amplasat, probabil pe un soclu provizoriu, impropriu, încât în anul 1931 cunoscuții pietrari locali, Antonio Rutta și Fabian Istvan, „... cu ateliere de sculptură în Constanța”, înaintau ofertele lor primăriei, „pentru executarea pedestalului bustului lui Ion Bănescu”⁴⁷.

În 1914 în orașul Tulcea existau cele trei monumente deja amintite: al Independenței, statuia lui Mircea cel Bătrîn și bustul poetului Ioan D. Nenițescu. Un al patrulea avea să fie comandat unui sculptor local care a rămas necunoscut în istoriografia de artă, Vasile Chiriachide (1886—1926), și anume cel al lui Spiru Haret, personalitate culturală prestigioasă prin contribuția adusă la dezvoltarea învățămîntului primar în România și cu precădere în Dobrogea, la finele veacului trecut.

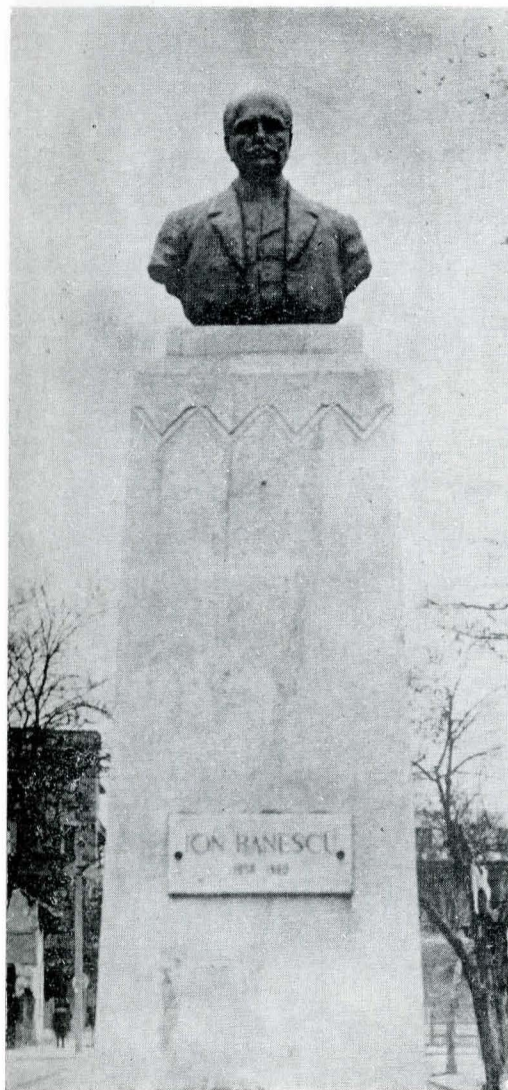
Lucrarea a fost comandată în 1914 iar artistul s-a angajat imediat, după întoarcerea sa de la studii, din Italia, la realizarea documentării. Efectuarea stagiului militar între 1914—1916 și participarea sa pe front, în primul război mondial, îl împiedică însă să termine comanda. Revenind în Tulcea abia în 1920, sculptorul va termina bustul care este amplasat în 1922⁴⁸. În executarea lui, Vasile Chiriachide dovedește o bună cunoaștere a legilor fundamentale impuse de clasicitate formelor figurale pe care știe să le folosească cu înțelegere; o anume so-

⁴⁶ Dezvelirea bustului lui Ion Bănescu, în ziarul „Litoralul Constanței” Constanța, an III, nr. 37, 5 iunie 1916, p. 2.

⁴⁷ Serviciul Arhivelor Statului Dobrogea fond Primăria Municipiului Constanța dosar nr. 54/1931, filele 1, 4, 8.

⁴⁸ Dezvelirea bustului lui Spiru Haret, în ziarul „Curierul Tulcei” Tulcea, 15 octombrie 1922, p. 1.

Dimitrie Paciurea, Bustul lui Ion Bănescu din Constanța.

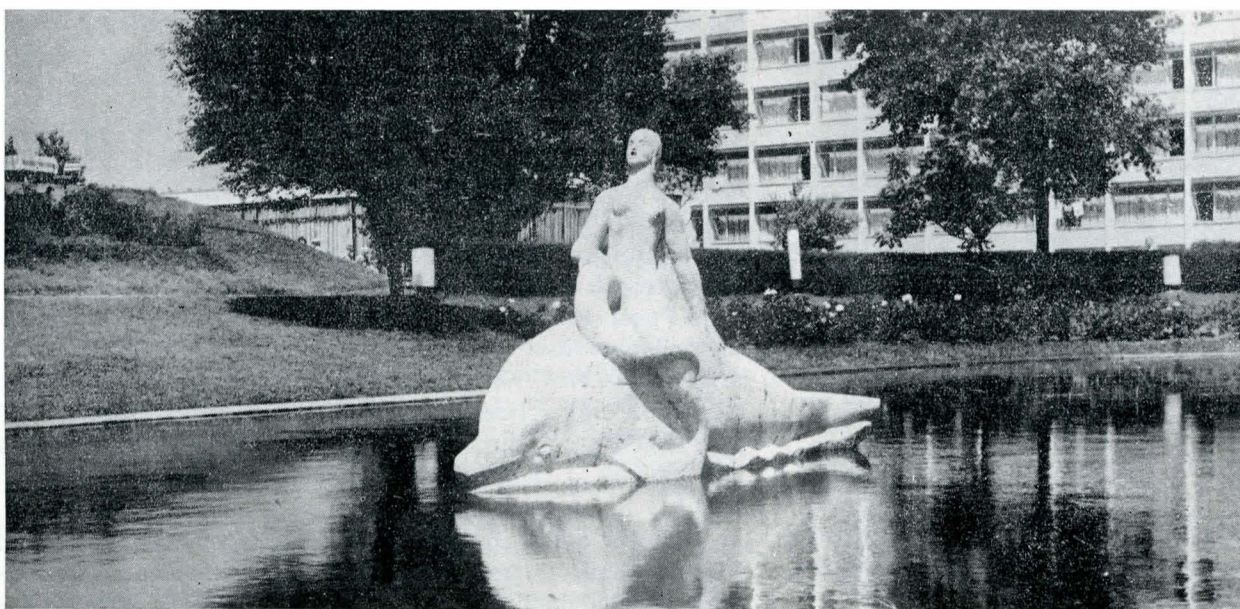
Gheorghiu Zoanel, „Monumentul eroilor Regimentului 34 infanterie (Constanța).

Oscar Han „Mihail Eminescu” (Constanța).

Cornel Medrea, „Sirena și del-finul” (Mamaia).

Ion Jalea, Arcașul (Constanța).

brietate și o limpezime a elementelor de morfologie plastică sînt vizibile; ele înscriu aici un accentuat staticism, cerut de însuși caracterul lucrării.

În ansamblul monumentelor Dobrogei, numeroase și variate, se detașează ca definitorii cele ce comemorează jertfa fiilor poporului în glorioasele lupte din primul război mondial, unirea tuturor românilor de pe întregul cuprins al țării.

Înființarea în 1919 a „Societății pentru ridicarea monumentelor eroilor căzuți în război”, ca și a „Asociației Cultul Patriei”, fondată în octombrie 1926 vor fi urmate de adevărate campanii de edificare a unor monumente comemorative în Dobrogea, ca și în întreaga țară⁴⁹.

Ambele asociații vor afla o largă audiență în public astfel că, pe teritoriul Dobrogei, în numeroase comune, locuitorii vor înălța monumente pentru eroii lor.

În cele două mari etape cuprinse între 1919—1926 și 1926—1936, s-au ridicat în cele două județe ale Dobrogei peste 70 de asemenea măturii ale pomenirii memoriei celor căzuți pentru patrie. Ele vor fi de cele mai multe ori obeliscuri din piatră,

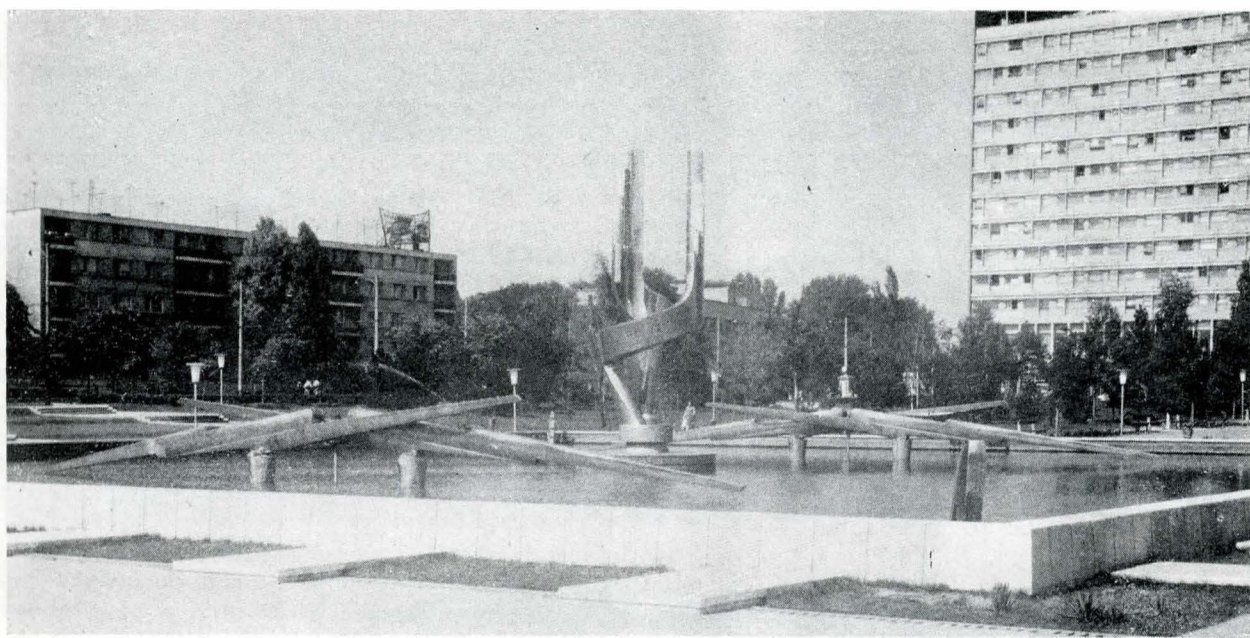
avînd sau nu în vîrf cruci sau vulturi din bronz, prevăzute pe laturi cu însemne ale luptătorilor — casca, baioneta, obuzul — înconjurate de lauri. După numărul mai mare sau mai mic de fii ai comunei dispăruți în război, numele lor apar înscrise pe una, două sau pe toate laturile obeliscului, uneori săpate direct în piatra acestuia, altelei gravate în plăci de marmură,

Ion Irimescu, „Maternitate”

⁴⁹ Locotenent colonel Nicolae Nicolae, *Unde ne sînt monumentele*, „Buletinul monumentelor istorice”, nr. 2, 1973, București, p. 73.

Constantin Lucaci, Fintina din parcul gării, Constanța.

aplicate pe obelisc. Asemenea tipuri de monumente se întâlnesc în comune: Adamclisi, ridicat între 1921—1924, Tepeș Vodă, înălțat în 1923, Saraiu și Ciobanu, edificate în 1924, Nicolae Bălcescu și Topalu, constituite între 1925—1926, Vultur, datînd din 1929, Siliștea, Murfatlar și Girliciu din 1930, Dorobanțu, înălțat în 1931, Tortomanu, în 1937 și altele, în județul Constanța, ca și în comunele Lunca și Ceamurlia de Jos, ridicate în 1919, Nicolae Bălcescu, Sarighiol și Babadag datînd din 1935, Enisala, ridicat în 1936 ș.a. toate în județul Tulcea.

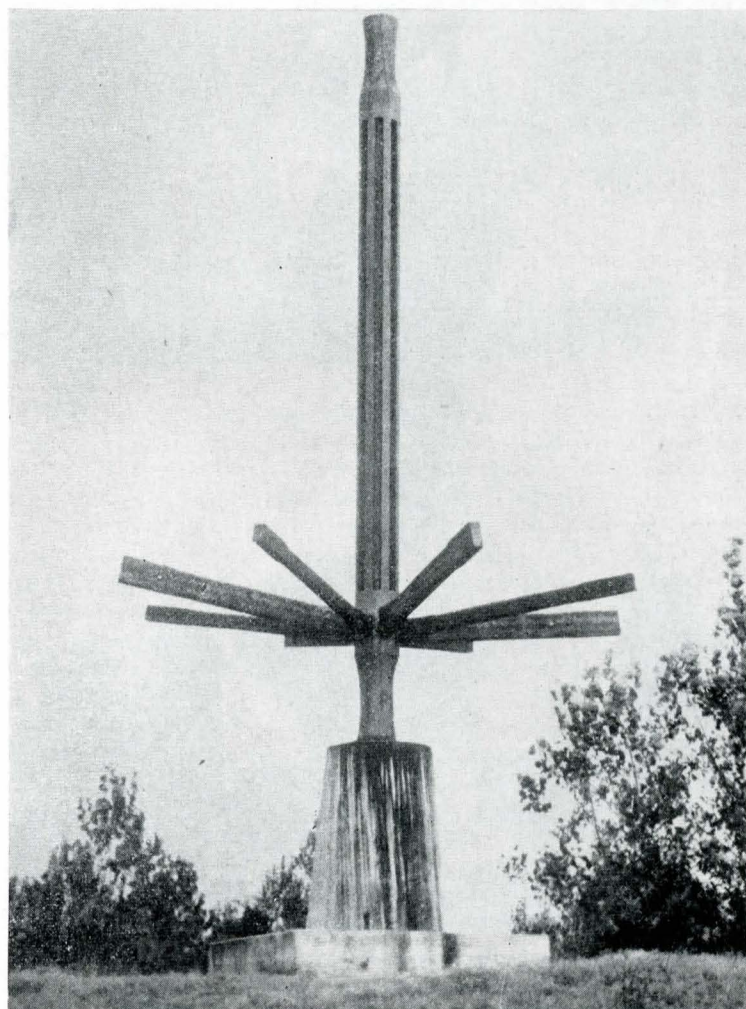
Uneori o coloană-austeră, simplă, din piatră de secțiune patrată, ușor îngustată spre vîrf, sprijinită pe o bază patrulateră, cu retrageri succesive, poartă pe ea doar anii 1916—1918, precum monumentul din comuna Ștefan cel Mare (1928); alteori monumentul este reprezentat printr-o troiță din lemn, cu o placă de marmură pe corpul său principal, ce poartă numele ostașilor comemorați, asemănător celui din comuna Nistorești (1927).

Un alt tip frecvent de monumente de eroi îl constituie cele ridicate sub conducerea „Asociației Cultul Patriei”, care prezintă statui de ostași în mărime naturală, cu arme în mînă, impostați pe socluri de diferite forme și dimensiuni. Plăci de bronz sau marmură, plasate pe soclul din piatră sau mozaic, păstrează, pentru eternitate, numele celor căzuți sau slăvesc gloria și jertfa lor prin cuvinte alcătuite în acest sens. Asemenea monumente sînt cele din Hirșova (1924), Cogealac (1926), Limanu (1933), Chirnogeni (1930), Techirghiol (1931), Cobadin (1933), ș.a. în județul Constanța, sau în comunele Sarichioi (1935), Baia (1926), Enisala (1936) ș.a. din județul Tulcea.

Plasate de obicei în centrele comunelor, în mici spații verzi special amenajate, aceste însemne ale gîndurilor urmașilor, de cinstire a celor căzuți vor rămîne peste timp mărturie a faptului că „... toate cuceririle de care poporul se bucură au fost obținute prin jertfe repetate ale celor mai buni fii ai patriei”⁵⁰.

Monumentele, datorate subscripțiilor locale, vor purta amprenta posibilităților materiale ale acestora și vor fi expresia artistică a cerințelor și ideilor locuitorilor comunelor care le-au comandat, ca și a priceperii celor ce le-au executat. În unele cazuri ele vor fi realizate de către artiști cunoscuți, precum cel din cimitirul orașului Constanța, semnat de Milița Petrașcu, cele din Chirnogeni și Topraisar, datorate lui Ion Jalea, cele din Techirghiol, semnat de Dumitru Mățăoanu ș.a., de către sculptori locali sau de către pietrari români, italieni, bulgari sau maghiari care lucrau în cele două județe și, de multe ori, de către meșteri anonimi.

Între monumentele de eroi ale Dobrogei rețin în mod deosebit atenția, prin construcția lor, cel din cimitirul eroilor comunei Mircea Vodă, datînd din 1928 și cel al eroilor sîrbi că-

George Apostu, „Fructul soarelui” (Costinești).

zuți în Dobrogea în luptele din 25 august 1916, aflat în cimitirul orașului Medgidia.

Au existat inițiative pentru înălțarea de monumente ale eroilor și în cadrul forțelor armate locale ale timpului. În 1928, în curtea Regimentului 34 Infanterie se ridică un monument pentru cinstirea eroilor căzuți pe cîmpul de onoare în timpul războiului pentru întregirea patriei. Executat de către sculptorul constănțean, Gheorghiu Zuanel, monumentul străjuia intrarea principală a regimentului⁵¹.

În anul 1919 s-a constituit la Constanța un comitet, format din ofițeri reangajați care au luptat în Regimentul 9 Călărași, pentru ridicarea unui monument în amintirea eroilor acestui

⁵⁰ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. I politică, București, 1968, p. 473.

⁵¹ Reorganizări urbane au condus către reamplasarea monumentului sub conducerea autorului, pe faleză din zona gării.

regiment, în care scop s-a apelat atât la sprijinul bănesc al Președinției Consiliului de Miniștri cât și al municipiului, s-au organizat serbări hipice pentru strângerea fondurilor. Dar, deși aceste începuturi au fost urmate de detalii privind chiar și locul de amplasare, monumentul nu a fost niciodată ridicat, în pofida inimoaselor strădanii. S-a înălțat, în 1925, *Monumentul eroilor Regimentului 13 Artilerie*, al cărui autor a rămas necunoscut.

Presa vremii conturează și preocupările pentru înălțarea unui monument al eroilor marinari căzuți în războiul pentru întregirea neamului. Deși nerealizată, ideea a pătruns atunci în conștiința publică și a preocupat opinia locală, fapt reflectat în presa timpului.

Perioada interbelică va cunoaște, la Constanța, contribuția în domeniul artei monumentale a sculptorilor Oscar Han și Ion Jalea. Inițiativa ridicării unui monument închinat Luceafărului poeziei românești la Constanța a aparținut unui comitet local⁵² — Pro Eminescu, având ca președinte pe I. N. Roman⁵³. Comitetul local cooptează între membrii săi de onoare și mari personalități ale culturii românești: M. Sadoveanu, N. Iorga, O. Goga, L. Rebreanu, T. Vianu, P. Zarifopol,

Ioana Kassargian. Flautist (Costinești).

C. Brătescu-Voinești, I. Pillat, S. Mehedinți, I. Morariu, D. Botez ș.a.

La alegerea variantei celei mai reprezentative, dintre cele trei propuse de sculptorul O. Han, Tudor Vianu a avut o contribuție determinantă, deși contradictorie față de opiniile lui C. Brătescu. Esteticianul Tudor Vianu a propus, de pildă, înlocuirea imaginii Luceafărului prin bustul poetului, variantă acceptată ce poate fi văzută „la marginea mării” și astăzi⁵⁴.

⁵² Arhivele Statului Dobrogea, Fond Primăria Municipiului Constanța, dosar nr. 75/1930, fila 13.

⁵³ I. N. Roman (1886–1931), jurist și poet. Director al ziarului „Adevărul” în 1892. Se stabilește în Dobrogea în 1897, ca primar al Medgidiei și apoi al Constanței, până la moarte.

⁵⁴ În martie 1931 T. Vianu scria lui I. N. Roman, președintele Comitetului pro-Eminescu: „Dintre cele trei ipostaze pe care le prevede devizul, preferința mea o îmbrățișează, desigur, pe cea dintâi și pe cea mai frumoasă dintre ele... Luceafărului de pe soclul central al monumentului... să i se substituie frumosul cap al lui Eminescu la 20 de ani, care se găsește de asemenea executat de Domnul Han...”.

Monumentul lui Eminescu, amplasat pe faleza Cazinoului, va fi dezvelit în toamna anului 1934⁵⁵, odată cu apariția volumului omagial editat din inițiativa și sub conducerea aceluiși comitet.

Între anii 1934–1936 alte comune din Dobrogea, Murfatlar, Nistorești, Techirghiol ș.a., vor ridica monumente de cinstitoare a eroilor primului război mondial.

Singurul monument dedicat eroilor dobrogeni din orașul Constanța va fi edificat în 1938, operă a sculptorului local Gheorghiu Zuanel.

Cu acestea edificarea monumentelor Dobrogei, din perioada interbelică, va înceta.

Noua etapă istorică deschisă de August 1944, efervescența ei creatoare materializată în nebănuite realizări în toate domeniile vieții din țara noastră au determinat dezvoltarea orașelor și odată cu ea pe aceea a artei de for public, artă care corespunde plenar unor noi exigențe ale memoriei colective a societății, ale educației estetice.

Funcției memorialistice a monumentului, a lucrării de artă monumentală în genere, i se adaugă „funcția estetică și educativă, opera trebuind să se impună cu elementul veșniciei pe care îl are monumentul și cu impresia durabilității eterne”⁵⁷.

Arta monumentală a Dobrogei și litoralului cunoaște în această perioadă o evoluție fără precedent, prin număr și varietate tematică și tehnică, concordantă construcțiilor ce devin element creator de desfășurări spațiale.

Artiști de prestigiu, precum: C. Medrea, I. Jalea, I. Irimescu, B. Caragea, Z. Băicoianu, C. Baraschi, Gh. Popescu, I. Nicodim, I. Bitzan, D. Lia, I. Kassargian, C. Storck-Botez, C. Grosu, S. Chintilă, C. Blendea, L. Băiaș, S. Băiaș, W. Demeter, A. Medrea, E. Orlovski, H. Flămîndu, G. Apostu, A. Bolea, M. Mihai și mulți alții vor semna opere de sculptură, mozaic, ceramică, frescă, sgraffito, care vor înnobila spațiile dintre construcții sau clădirile înseși, în interiorul sau exteriorul acestora.

Un ansamblu reprezentativ pentru arta noastră monumentală a litoralului este opera lui Cornel Medrea. Numeroasele sale lucrări existente aici vizează nu numai politica de achiziții a edililor orașului, ci și generozitatea cu care Medrea însuși a donat opere Constanței și Mamaiei, socotite spații ideale de amplasare.

Optind pentru forma închisă, condensată în sine, al cărei contur devine demarcație a spațiului tactil al statuii, Medrea elogiază, în nuduri și maternități, trecerile accidentate dintre planuri. Pentru acest sculptor, forma nu este un montaj de suprafețe percepute din unghiuri diferite, ci definirea volumetrică, tactilă a unui obiect în spațiu.

Maternitatea amplasată în 1961 pe faleza Mamaiei contopeste, în unduirea care anulează, anexându-l și acoperindu-l, vidul dintre mamă și prunc, unindu-i în bucuria gestului și firescul dragostei.

Pescarii, operă amplasată, inspirat, pe faleza Cazinoului în 1960, antrenează masa și duritatea pietrei într-o mișcare și încordare puternic expresive. Forma trupurilor umane, cuprinsă în efort, își găsește contraponderea și echilibrul în plasa încărcată, monolitică.

Consemnăm, ca o permanență a întregii arte sculpturale a lui Cornel Medrea, dimensiunea monumentală care este semnul amplitudinii sale spirituale, cât și calitatea conținută în forma și stilul operei.

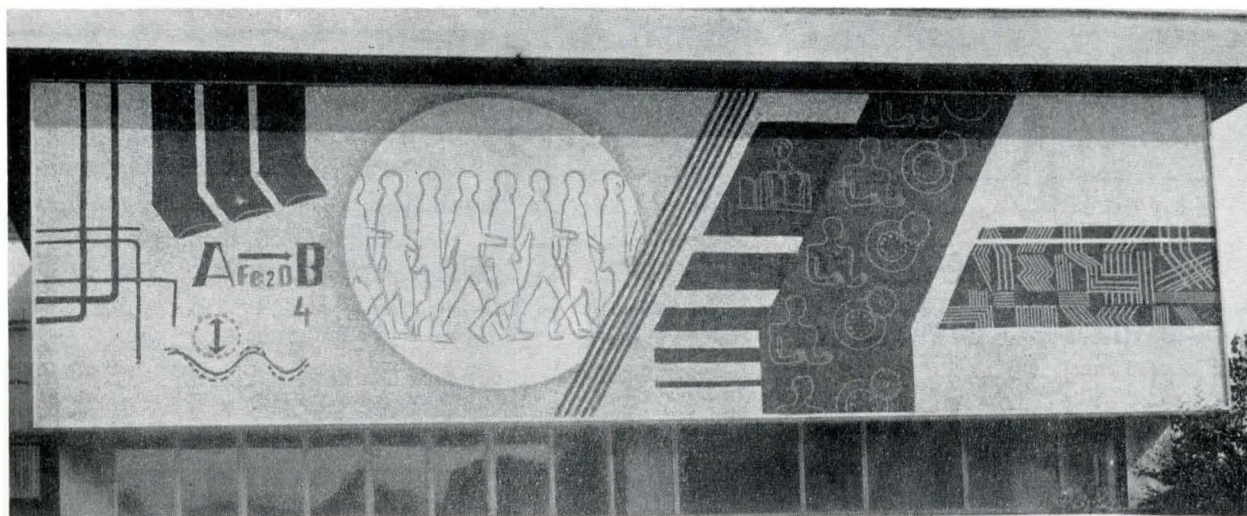
Pentru faleza Constanței, Ion Jalea a imaginat sculptura *Arcașul* (1962), simbol deopotrivă al perenității și eternității noastre. Emblemă a unei arte individuale și a unei culturi naționale care a stat sub semnul umanismului, această operă este acut contemporană și totodată intercalată în ritmica firească a unei vaste și îndelungate tradiții.

⁵⁵ Nicolae Lupu, *Pro-Eminescu*, în „Dacia” nr. 30, Constanța, 12 august 1934, p. 1.

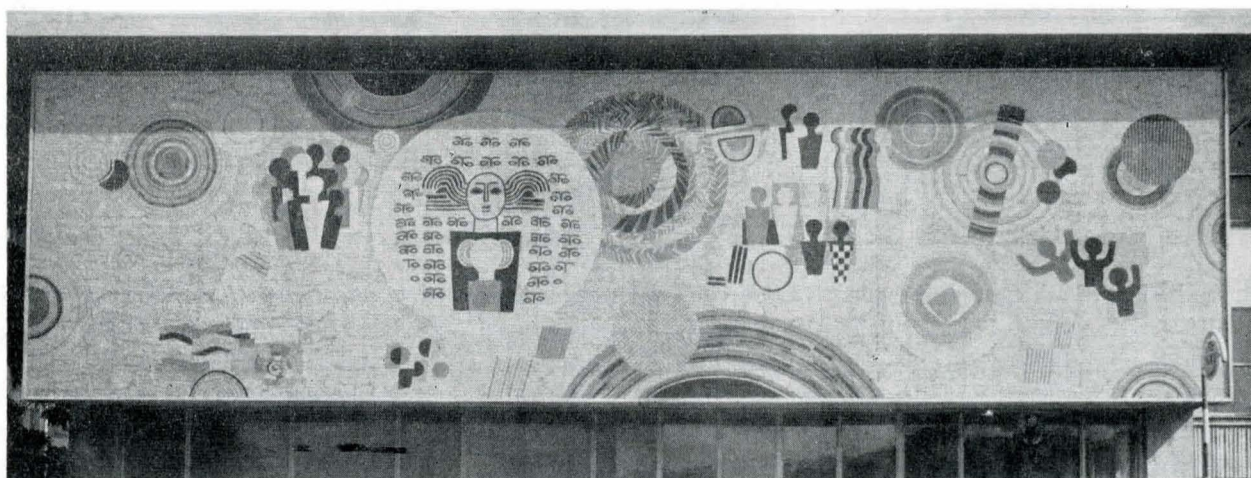
⁵⁶ Fl. Postolache, *Arta monumentală a litoralului, orașului și județului Constanța*, Constanța 1972, p. 78.

⁵⁷ Ion Frunzetti, *Anticipații la o operă de artă monumentală*, în „Scinteia”, București, 6 mai 1969, p. 2.

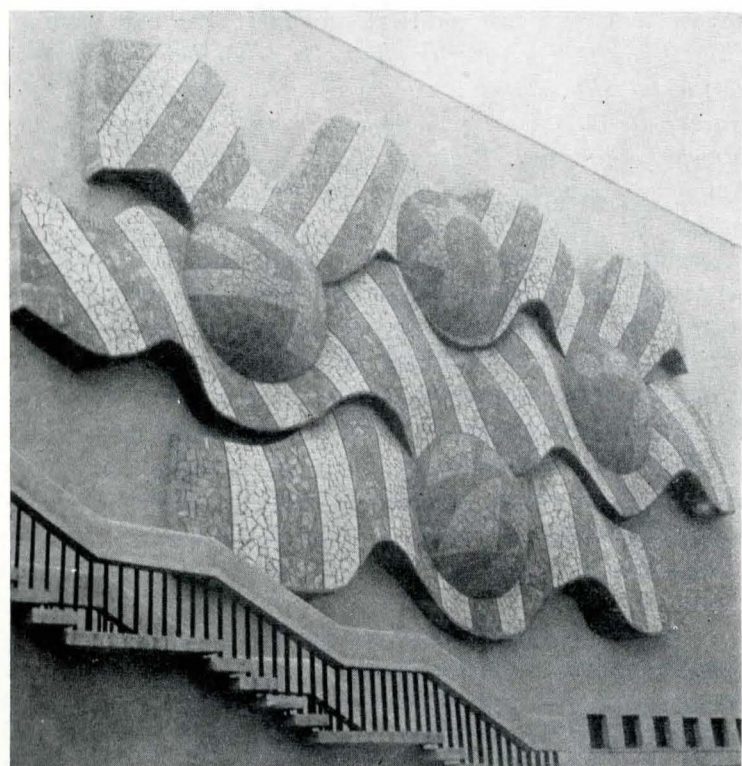

Simona și Spiru Chintilă, „Adolescența”, mozaicuri realizate în gresie, decorând Spitalul județean din Constanța.

Constantin Blendea. „Copilăria”.

Ethel și Silviu Băiaș. Panou decorativ (Piscina hotelului Parc, Mamaia).

Monumentul victoriei, datorat lui Boris Caragea, a fost amplasat în parcul Consiliului popular, în 1968. Reprezentarea avîntată, simbolică se integrează sensului monumental al celor mai valoroase tradiții. Destinat să glorifice, în material peren, o națiune, această lucrare îndeplinește eficient rolul educativ și patriotic, prin evocarea unuia dintre cele mai puternice și definitorii acte istorice ale poporului nostru: Eliberarea.

Construită în cartierul gării din Constanța, *Fîntîna* lui Lucai Constantin împlinește organic ambianța aleasă, inter-

calind în ritmul geometriei urbane varietatea ei cromatică, ritmica ei savantă. Fîntîna, acest simbol al unei noi înțelegeri a spațiului orașului modern, aparține deopotrivă arhitecturii și sculpturii, modernității acestor arte. Geometria monumentală și restrictivă a monumentului conferă lucrării caracterele generale ale artei de for public. Adăugînd virtuților artelor spațiale calități ale artelor timpului (prin introducerea desfășurării temporale ca factor activ de serialitate), fîntîna Constanței se situează pregnant în modernitate.

Numeroasele ansambluri monumentale, de-sine-stătătoare, sau decorînd edificii, amplasate între anii 1960—1980, pe litoral, în Constanța, Medgidia și alte cîteva localități ale județului, executate în tehnici variate (ceramică, mozaic, piatră, marmură, metal, cimenturi colorate și altele), stau mărturie prezentului și viitorului deopotrivă, eroice epopei naționale de edificare a societății socialiste. De la impresionantul mozaic de 470 mp. al fațadei muzeului de la Adamclisi, elocventă evocare a plămădirii poporului român, pînă la numeroasele elemente de ceramică ambiental-decorativă ale orașului Medgidia (rod al simpoziunilor de ceramică ce s-au succedat aici de-a lungul a cinci ani), la *Fîntîna* din inox semnată de Lucai, aparținînd deopotrivă arhitecturii și sculpturii, la numeroasele busturi reprezentînd fiii ai clasei muncitoare — precum Filimon Sirbu, Andrei Ionescu, sau oameni de știință, precum Ion Borcea, Vasile Pârvan, Grigore Tocilescu ș.a., toate populează aria acestei zone.

Arta monumentală a Dobrogei edificată după 1944 însușește peste 200 de opere de artă ce împlinesc organic ambianța aleasă, intercalînd, în ritmul geometriei urbane, varietatea lor de contur și adesea cromatică, ritmica lor volumetrică. Simboluri ale unei noi înțelegeri a spațiului orașului modern, lucrările de artă monumentală se integrează mediului ambiant, aparțin deopotrivă arhitecturii și sculpturii răspunzînd raporturilor reciproce pe care aceste arte le presupun.

Geometria monumentală a operelor conferă, celor mai multe dintre ele, caracterul general al artei de for public adăugînd virtuților artelor spațiale calități ale artelor istoriei timpului; prin introducerea desfășurării temporale ca factor activ de serialitate ele se situează pregnant în contemporaneitate.